

Euskal Herri biak egundaino bereizi zituen gerra

Gerla Handia, muga sakona (Utriusque Vasconiae) liburuan, Lehen Mundu Gerra aztertu du Eneko Bidegainek *Eskualduna* eta *Euzkadi* aldizkarien argitan.

MIEL A. ELUSTONDO

“BIBA ESKUAL-HERRIA!

Eskual-herrian bezala joan balinbada gizon-altchatzea bertzetan, eztugu zeren, behin eta behin, Frantziak etsi, ez eta ere lotsa.

Chuberon, Bachenabarren, Lapurdin, orotan oldar bera.

Larumbat arratsalde erditan, atabalak eta elizetako ezkilak entzutearekin, eta jandarmak banazka tarrapatan bazter guzietarat hel ahala hel, afichen eman-arazterat herri guzietan, laztura batek hartu ditu oro. –Zer da hori? Gerla othe? Etzen gerla oraino, baina hartarako azken urhatsa. Urhats bat gaitza, Frantziako guziak egin bezalako deia: ‘*Ordre de mobilisation générale*’”.

Horixe dugu –17. orrialdeko irudian ikus dezakezunez– 1914ko agorrilaren 7ko *Eskualduna* aldizkariaren azalak dakarrena. Buruan, “Gerla haste – Biba Frantzia!”, orrialdeak dituen bost zutabeetarik hiru hartuak ditu izenburu nagusiak. Gerrara dei eginenez ari da aldizkaria: “Hiri eta herri,

handi ala ttipi, guzietan khar bera da. Frantzia guzia chutik, zuzen izpirik gabe, guk deus galdatzen, ez eta deus hobenik egiten ez diogun etsai aspaldiko tzarrari erakusteko merezi duen muthurrekoa”. “Gizon altchatzeak” epigrafepean, berriz, gerraren atarian aldizkariak zabaldu zuen sugarraren berri dugu: “Hau da berriz mobilizazione gaitza! Egundaino Frantzian ez da ikusi holakorik. Hainbertze gizon halako ordre ederrean, hoin fite, oro utzirik, denak soldado. Gerla behar badugu, doala gerla. Biba Frantzia!”.

‘Gu frantsesak gara’

Hain justu, *Eskualduna* astekariak Lehen Mundu Gerra garaian erakutsitako jarrera hori du xeheki aztertu Eneko Bidegain kazetari eta idazleak argitaratu berri duen liburuan: *Gerla Handia, muga sakona. Lehen Gerla Mundialaren (1914-1918) hastapenak* Eskualduna eta Euzkadi aldizkarietan. Bada hamar urte Bidegainek *Eskualduna* astekariaren edukien

14ko Gerran, Iparraldean frantses nazionalismoa zabaldu zuen *Eskualduna*-k; Hegoaldean, *Euzkadi*-k euskal abertzaletasunaren ikuspegitik landu zuen guda.

Euskaldunentzat zen ordaina

“Sara, Laburdi’ko osalari Elizagarai pantzetarren gudamutil dabillanak idatzi dau, lubagi edo trintxeran gau batian geldi egozanean, Iriarte deritxon abots zoli ederrdun euzkotar gudamutilla asi zala gure abestijak erabilten, eta unerik-unera, lubagijan aurkitxen ziran beste euzkeldunak laguntzen eutsoela danak batera. Berez ederrak ixanik abestijak, gabezko ixillian eta ezdarri zolijak abesturik, bijotz-bijotzeraño sartzen dira.

Pantzetarren lubagi onetatik 50 neurgin (metro) arantzago eguan beste lubagi bat doistarrena. Onak entzuten eguzan ixil-ixilik, eta euzkeldunak amaitu ebenian abestijaldia, doistarrak txalo andijak jo eutsiezan. Eta ordañez, Marseillaise abestu eben eurak, len abestu ebenak pantzetarrak ixan ziralakuan. Orduban, pantzetarrak jo ebezan txaluak. Euzkeldunentzako zan ordaña eurak arrapatu eben”.

(*Euzkadi*, “Doistarrak gure abestijei txaloka”; 1915eko urtarrilaren 4ko alean).

azterketa estilistikoa egina duena. Lan horren kariatara hainbat zenbaki irakurri zituen, Mundu Gerra garaikoak ez guti. “Ordutik neukan buruan, formaz harago, astekari haren edukia eta ildo editoriala aztertzea. Erran nahi dut, 14ko Gerla zinez interesgarria iruditu zitzaidan. Batetik, gerla hura ez delako anitz landua izan Euskal Herriaren ikuspegitik, eta are gutiago *Eskualduna* astekariaren prismatik; bestetik, berriz, gertakari hura giltzarri izan zelako gure Herriaren historian: hain zuzen, Ipar Euskal Herrian orduan erroto ziren frantses nazioarenganako atxikimendua, frantses izatearen sentimendua. Erraten da 14ko Gerla izan zela Frantziaren ‘nazio eraikuntzaren’ azken urratsa. Ipar Euskal Herriko euskaldunek Frantziaren alde egin zuten gerla, Frantziaren alde hil ziren. Eta *Eskualduna* astekariak, euskaraz izanik ere, Frantziaren aldeko mezu hori zabaldu zuen, erran nahi baita, gu frantsesak gara”.

Ipar Euskal Herriko astekari zaharrena zen *Eskualduna*, gaurko *Herria* astekariaren arbasoa. Milaka irakurle zituen eta, honen bestez, eragin handia zuen. Apaizak ziren

Etorkiz bat izanik ere

“Nere burua nor nahi bezen eskualdun daukatarik, ene hitzean nago: berech izaiteko eztela aski erraitea: ‘Espainia bat da, Eskual herria bertze bat’. Bainan hola zaiotenek hola erran bezate berentzat. Guk eskualdun frantsesek eztugu Frantziatik berechtea galdatzen: are gutiago erraiten ja bi direla Frantzia eta gure Eskual-herri hau?

Zer onik ginuke ere hortarik igurikitzeke? Erresuma ttipiak handiek ahamen batez janak ez dituguia ikusten? Horra zer zaion gerthatu azkenik hor Belgikari, handiago izan balitz gerthatuko ez zitzaiena.

Handitasunak eztu zuzena egiten, ba ordean, beharrez, laguntzen, azkartzen.

Ttipiturik, ederrak ginitazke, bi auzo handi, bata bertzea bezen gosen erdian, bietarik gu bereziak!

Otsoen hazkurri dire bildotsak;... chitoak miruen.

[...] Noizpeiko aspaldiko ethorkiz bat izanik ere, demborak berezi bagitu erresumaz: bi zathitan ezarri bagitu bi populu auzori eratchikiak, bien ararteko edo lokarri izaitea gu hiruen onetan ez litakea?

Gure ustez ba, elgarrekin bizi gaichtoan bizitza baino hobe.

Ezkontzaz berechten zira, lehen auzo geldituz, burhaso eta haurridetarik,... ahultzen direa sor-etchearekilariko lokarriak, ala luzatuz, hedatuz, azkartzen?

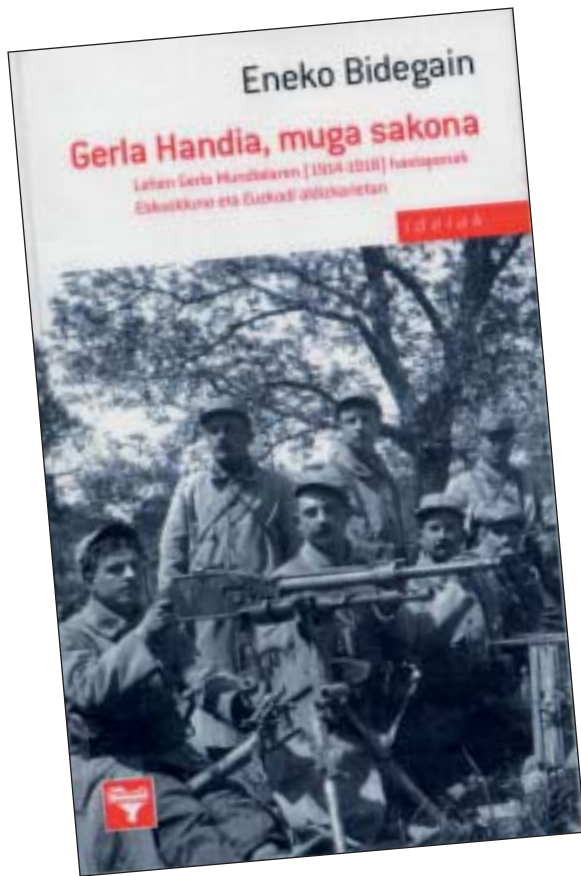
– Ezta bardin.

– Ez osoki: bainan hein batez, adichkidea, eza?”.

(*Eskualduna*, “Alemanaren adiskidantza”; 1914ko urriaren 23ko alean).

idazle, eta uste izatekoa da aldizkarian ageri den iritzi purrustada bera barreiatuko zutela elizan, pulpitutik. “Ipar Euskal Herriko orduko gizartearen zati garrantzitsu baten isla interesgarria da *Eskualduna*”, Bidegainen hitzetan.

Dena den, *Eskualduna* astekaria aztertutik ere, Hego Euskal Herrian kaleratzen zen beste aldizkari bat ere jorratu du Bidegainen, kontrapuntu gisa, eta Bidasoaren bi aldeetan

ziren ikuspegi ezberdinak –kontrajarriak, zenbaitetan– erakutsi nahiz. “Hego Euskal Herrian gerla hura nola aipatzen zen ikusi nahi nuen, eta *Euzkadi* egunkaria zen gai hartaz gehien idatzi zuen kazeta. Laster ikusi nuen guziz beste mezu bat zabaltzen zuela. Interesgarria iruditu zitzaidan, kontrastea egin ahal izateko”.

‘Gure euzkeldun anai gaxoak’

Gerra lehertu berritan, *Euzkadi* egunkariak, 1914ko agorrilaren 11ko artikulua batean, espainiar gobernuaren neutraltasuna txalotzen du, ez duelako Frantziarekin ez Ingalaterrarekin konpromisorik, ez duelako gerrara

Eneko Bidegainek idatzitako liburuaren azala eta *Eskualduna* aldizkariaren azala 1914ko agorrilaren 7an, gerrara dei eginez.

behartuko duten lokarriak. “Y repetimos la razón única de nuestra actitud. Queremos paz con todos porque las presentes guerras son ante todo monstruosos atentados contra la justicia”. Alegia, *Eskualduna* herio suhar bultzatzen zituen Zuberoa, Nafarroa Beherea eta Lapurdi gerrara. *Euzkadi* bazuen kezka, bakea nahi zuen, gerraren gainetik. Gerrak eztanda egin zuelarik, Iparraldeko anaien geroak arranguratzeko du. “Laburdi”ko uri iri ederr aberatsak zertaratu dituen gudu otsak! Eta orobat Be-Naparra ta Zuberoa’koak ildokiak dirudite. Gaztedirik gabe gelditu dire; anei aneika artarik gabe daude umeak eta gautik goizetat alarguntz negarra dariotela dabilte ezin zen-

Urki
TXAKOLINA

Askizu Auzoa, Getaria
Tel.: 943 14 00 49 • www.urkitxakolina.com

Bi argitalpen, bi ikuspegi

Gerra garai hartan bazen aldizkari eta egunkari franko. Gaztelaniaz eta frantsesez idatziak ziren gehienak, baina baziren euskara hutsezkoak –Ipar Euskal Herriko *Eskualduna*, kasu–, eta elebidunak, nola izan zen *Euzkadi* egunkaria Hegoaldean.

Euskarazko *Eskualdunari* dagokionez, Louis Etcheverry zuriak –hots, giristinoak– sortu zuen 1887an, eta ez debaldetan: urtebete lehenago Martian Henri Berdoly gorriak –laiko eta errepublikaren aldekoak– abiatu zuen *Le Reveil Basque* aldizkariari aitzitik egiteko asmotan zen Donazarharreko Etcheverry politikari eskuina *Eskualduna* bidez. 1891n Manex Hiriart-Urruty genuen *Eskualdunako* zuzendari, “fedearen eta

libertatearen etsaiak gudukatzeko nahiarekin”, eta idazle nagusietarik. Baionako apezpikuen gidaritzapean egon zen aldizkaria, eta Iparraldeko euskaldunen bilgune ideologikoa izan zen, Javier Diaz Noci ikertzailearen arabera.

Hegoaldeko *Euzkadi* egunkariari denaz bezainbatean, Bilbon sortu zen 1913an, Euzko Alderdi Jeltzaleari estu loturik. Egunkari politikoa eta informaziozkoa zen, zati bat euskaraz eta bestea, handiagoa, gaztelaniaz zuena. Mundu Gerra sasoian Evaristo Bustinza *Kirikiño* zen euskarazko atalaren arduradun, eta haren eskukoak dira *Euzkadik* lehen orrialdean ekarri ohi zituen euskarazko artikulu-editorialak.

batu ala emazte. Gogorrik gogorrera ta miñik miñena! Aunitz eta aunitz erri apezik gabe gelditu dire: ok ere orok gudara; berrogei ta bortz urte bete ez dituzten guztiek. Jainko ona! Urrikalztea gure euzkeldun anai gaxo otaz.”

Euskaldun eta euskaltzaleak ziren bi agerakariak ere. Bat egiten zuten horretan. Guztia-ekin ere, bazuten ezberdintasunik, Bidegainek dioenez: “Ipar Euskal Herria Frantziari begira zegoen. Frantzia zen haren ‘aberri handia’. Bere burua frantses zeukan”. Beste-rik zen egoera Hego Euskal Herrian. “Abertzaletasuna eta independentzi gogoa agertuak ziren ordurako. Hego Euskal Herriko zati handi bat, karlistak bereziki, alemanen aldekoak ziren. *Euzkadi* egunkariak, aldiz, jeltzaleak, ez ziren alemanen aldekoak, maiz pentsatu izan denaren kontra. Ez zuen gerlan sartu nahi, are gutxiago alemanen aldean, horrek Ipar Euskal Herriko ‘anaien aurka’ borrokatzea eraginen zuelako. Gerlan hiltzen zen euskaldunentzat, *Eskualdunak* idazten zuen ‘beren herriaren alde hil’ zirela. *Euzkadik*, aldiz, idazten zuen ‘atzerriko herri baten alde’ hil zirela. Hots, Ipar Euskal Herrian frantses nazionalismoa erroto zen, Hegoaldean euskal abertzaletasuna garatzen ari zen garaian”.

Euskal Herri biak etenik

Euskal Herriaren eki-mendebaletako bi aldizkarietan ageri den ikusmolde etena da azpimarragarri. Ageriko denez, abertzaletasunak hagitz erro sakonagoak ditu batean bestean baino. Eneko Bidegainek, kontu hori aspaldikoa dela azaldu nahi zuen. “Uste dut hori garbi gelditu dela egin dudak ikerlanean. Ez nekien ziur, ordea, Hego Euskal

Herriko abertzaleek alemanak hain argiki kondenatuko zituztela. Uste nuen jarrera germanofiloagoa aurkituko nuela, eta ez da hala izan. *Eskualdunari* dagokionez, bestalde, espero nuen, bai, jarrera frantses-zalea. Baina ñabardurak badira. Nik uste dudanez, oroz gainetik pragmatismoa dago Frantziaren parte izan nahi horren giblean, erran nahi baita, estatu handi baten parte izateak sorrarazten dion segurtasuna ageri da hor”.

Bidegainek egin digun lanean irakurtzen denez, “Ipar Euskal Herrian, *Eskualduna* astekariak frantses nazionalismoaren sentimendua zabaldu zuen; eta, alderantziz, Hego Euskal Herrian, *Euzkadi* egunkariak, euskal

abertzaletasunaren ikuspegitik lantzen zuen gerla mundialaren aipamena”. Hori baino gehiago ere esan digu, ordea, Bidegainek: “*Eskualdunak* frantses nazioaren batasuna eraikitzen parte hartu zuen, eta *Euzkadik* zazpi Euskal Herriak batera ikusi nahi zituen. Baina gauza guziak bezala, dena korapilatsuagoa da. Nortasuna, etxea, eliza/estatua gatazka, kristautasuna eta beste hainbat parametroren arabera

aztertu behar da gaia, sakonago”. Horretan da Bidegain, hiruzpalau urte iraungo duen doktorego tesia egiten. Ziur, ez garelako jabetzen 14ko Gerla Handiak gure Herrian izan zuen eraginaz. “XX. mendeko gertaeren artean, gutxi aipatzen da 14ko Gerla. Anitzez gehiago ezagutzen eta aipatzen da 36ko Gerla, nola ez, eta Bigarren Mundu Gerra. Baina, funtsean, Ipar Euskal Herria ulertze-ko, 14ko Gerla Handia ulertu behar da, eta orain arte jarri ez zaion arreta merezi du. Mendeurrena dator lau urte barne, eta Euskal Herrian modu berezian gogora ekartzea komeni dela iruditzen zait”. ■

“Euzkadik ez zuen gerlan sartu nahi, are gutxiago alemanen aldean, horrek Ipar Euskal Herriko ‘anaien aurka’ borrokatzea eraginen zuelako”

ENEKO BIDEGAIN